

gozza a szerző, azt óhajtjuk, szolgáljon e munka buzdításul a magyar közoktatás történetére vonatkozó adatok közlésére. Teret lehet erre találni. Olyan szervek is vannak, melyek nemcsak alkalmasak, hanem kötelesek is e munka támogatására, ha nem is rendszeres végzésére. Tudunkkal ugyan még nem indult meg, de régen kimondta a Szent István-társulat a magyar kath. pæd. emléktár megindítását. Ez már valami. A tavaszon alakult Orsz. Református Tanáregyesületnek az volna legnagyobb, mindenki elismerésére méltó vállalkozása, ha a magyar református közoktatásnak levéltárakban bujkáló, egyesektől talán ismert, de a köznek nem világozó történeti emlékeit, adatait rendszeres adattárban közölné. Ugyanezt tehetné az «ág. ev. iskolák tanári értekezlete» is, tehetné az ország minden régi tanintézetének a tanári kara, a mint erre van is a XIX. század 60-as éveiből példa. Egy embertől itt nem lehet mindent várni. Minden adat közlése hasznos; minél szárazabban és pontosabban közöljük, a feldolgozó annál inkább használhatja. Az Akadémia Fináczy könyve kiadásával nagy szolgáltatott tett az ügynek; nem vehetné-e kezébe a közoktatás történeti adattár ügyét is? A Pædagogiai Társaság bizonyára szívesen segítene. A nemzeti művelődés története is hasznát látná ennek, hiszen a művelődés főfészkeire esnék világosság. Gyűjtő munkához azonban több kéz szükséges, legalább is annyi vezető a szerkesztő mellett, a hány levéltárban a kutatás folyik, hogy legyen, a ki a többi kutatónak irányt adjon.

A szerző talán megbocsátja, hogy e régóta hányt-vetett gondolatnak munkája ismertetésekor adunk hangot. Azt meg bizonyára jó néven veszi, hogy végzett munkájáról, s annak eredményéről való véleményünket nem a szokásos dicséretések alakjában fejeztük ki.

IMRE SÁNDOR.

Halász Ferencz, Állami Népoktatás. Budapest, 1902, Athenæum.
330. l. Ára füzve 4 kor.

A magyar állami népoktatás történetének, fejlődésének és jelen állapotának, továbbá szervezetének világos, részletes és hiteles ismertetése ez a könyv tulajdonképen, a mely mint ilyen, közoktatásügyünk történetének maradandó értékű forrásmunkája lesz mindig. De a következetes céltudatosságnak, az ismertetett tárgy

döntő sulyú nemzeti és kulturális fontosságáról való erős meggyőződésnek olyan ékesszólásával van megírva, hogy nem csodálkozunk rajta, hogy megjelenése idején a napi sajtó főleg ezt az oldalát vette észre, és bár a lelkes elismerés és együttérzés hangján, de olyan modorban irt róla, mintha az az iskolaállamosítás érdekében irt röpirat volna. Némelyek a maguk kedvencz eszméjének, a föltétlen államosításnak igazoló iratát akarták benne látni.

A könyv jelentékenyen több egy röpiratnál, az államosítás kérdésében pedig a legrationalisabb álláspontot foglalja el. Mindazok, a kik kegyelettel emlékeznek vissza arra a föltétlenül nemzeti szellemű nevelésre, a melyben hazafias felekezetük iskoláiban részesültek, maguk is megnyugvással fogadhatják el szerző álláspontját, a mely szerint «buzdítuk, s a hol kell anyagilag is támogassuk a *hazafias hitfelekezeteket* népoktatásuk minél intensívbbé tételében; de a hol a hitfelekezeti népoktatás nem biztosítja a magyar nemzeti érdekeket, vegye az állam mindenütt kezébe a népoktatást». A nemzeti érdekek mellett a kulturális érdeket is mindenütt hangsúlyozza s nem csupán jognak, hanem kötelességnek fogja föl az állami népoktatás kifejlesztését mindenütt, «a hol az nemzeti és kulturális szempontból szükséges». (174. l.). Hogy hol szükséges és hogy milyen nagyon szükséges, azt szerző intéző helyzetéből jobban látja, és tevékenységre kész lelkületénél fogva erősebben is érzi mint legtöbbszörünk. Ezért a könyv, tárgyilagossága daczára, sőt talán épen azért mert tárgyilagosa, mert világosan föltárja a helyzetet, nagy mértékben izgató hatású. A könyvnek a tartalma az, a mi a nemzeti kultura ügyét szíven viselő olvasót a szerző meggyőződéseinek és törekvéseinek társául szegődtetni.

Az első fejezet «Nemzeti érdek és népoktatás» czímen képet rajzol arról, hogy a népoktatás milyen nagy területe van elveszve a magyar kulturára nézve. 3218 népiskola van hazánkban, hol a tanítás nyelve nem a magyar; ez összes népiskoláink 20%-a. Ezek közül 1477-ben a magyar nyelv nem is oktattatott sikerrel, ámbár a magyar nyelv oktatásáról szóló 1879. évi XVIII. tcz. szerint már 1882 óta nem volna szabad olyan tanítónak alkalmaztatnia, a ki a magyar nyelvet nem bírja. Törvényeink a kormánynak nem adnak elegendő hatáskört e törvény intencióinak megvalósítására. Az 1893. évi XXVI. tcz. az állami segítségek révén rendelkezési joghoz juttatná ugyan a kormányt, ámde némely felekezeti hatóság, épen a melyik a legszegényesebben javadalmazza tanítóit, megakadályozza

őket az államsegély igénybevételében, sőt *üldözi* azt a tanítót, a melyik folyamodik érte. Igazán keleti nyugalom kell hozzá, hogy az effélére föl ne háborodjék, a ki hallja. A mellett, hogy a nemzeti irány nem érvényesül eléggé, sőt nemzetellenes irányzatok tartják hatalmukban iskoláink jelentékeny részét, még kulturális szempontból sem kielégítő a felekezeti és községi iskolák jelentékeny része. Egy negyed részükben nincs hat évfolyama a mindennapi iskolának, s majdnem ennyinek nincs ismétlő iskolája. S minden egyébtől eltekintve, az a körülmény, hogy a mindennapi tanköteleseknek csak 84·25%-a jár Magyarországon iskolába, a többi iskola nélkül nő fel, még pedig leginkább iskolahiány miatt, egymaga indokolja, hogy az állam iskolaállítási kötelezettségének a kötelező iskolázást kimondó törvény végrehajtása érdekében az eddiginél fokozottabb mértékben tegyen eleget.

A következő két fejezet «Az állami népiskolák fejlődése az 1895. évig» és «Ezer új állami népiskola» az állami népoktatás történetét ismerteti a Wlassics minisztert megelőző korban és az ő kormányzása alatt. Adatokkal látjuk megvilágítva azt az ismertényt, hogy az állam csak Wlassics miniszter kormányzása alatt lett számottevő résztvevője általános népoktatásunknak. A nagyobb tevékenység egyúttal helyesebb irányokat is követ. Emlékezhetünk még arra a nem épen komoly kormányzati felfogásra, a melyik a magyar kultúra sikere gyanánt egy pár oláh gyereket mutatott föl, a ki néhány magyar versikét szajkó módjára le tudott darálni, s a mellett nem nagy gondot csinált magának abból, hogy százezrei a magyar gyermekeknek iskola nélkül nőttek föl. Wlassics miniszter vezérelve erre nézve az, a mit Halász is könyvének mottojául választott, hogy «a magyar kultúra fajsúlyát kell emelni». Ezen elv követelményét világosan fejezi ki szerző azon mondása, hogy «a magyar nemzeti kultúra csak úgy gyakorolhat vonzó erőt, sőt ellenállhatatlan hatalmat, ha az a magyar, mint államfentartó elemre támaszkodik és ennek öserejéből sugárzik ki». (24. l.). Nem látszik azonban egészen ezen elv szellemében állónak az a sorrend, a mely szerint az állami iskolák állítása igazodik. E szerint (26. l.) mindenekelőtt a magyar kisebbségek védelmezendők, azután a magyar többségek erősítendők, *harmadik sorban jönne a tiszta magyar vidékek* kulturájának emelése, végül jönnének azon tisztán nemzetiségi községek, a melyek maguk kéri az állami iskolát. Nehéznek gondoljuk ugyan egy védelemért folyamodó magyar

kisebbség visszautasítását, de az érzelmi momentumoktól eltekintve, bizonyos az, hogy a miniszter helyes elvénél legzélravezetőbb megvalósítási módja az volna, mely amott a sorrendben harmadik helyre van téve. Mert igaz, hogy az iskola a kulturális beolvasztásban elsőrendű és nélkülözhetetlen segédeszköz, de közvetlenül nagyon kevésbé assimilál; a közvetlen assimiláló tényező a társadalom. Ha ez magyar és művelt, akkor ellenállhatatlan a beolvasztó hatása. Magyar a magyar vidéken, és művelté lesz, ha iskolázzák. Hogy ez utóbbinak még sok hijja van, azt épen e könyvből is megtudjuk. A magyarság iskolabajjárás tekintetében a német és tót után a harmadik helyen következik (13. l.); és a nagy magyar alföldi városokban ezekre megy az iskolahiány miatt a nem iskolázott gyermekek száma (25. l.); a székelység pedig ugyanezen ok miatt nagyon el van maradva az általános színvonalától. Ha a németet nem is egészen, de a tótot az állam segítsége vitte annyira, hogy a magyart elhagyja. A könyv adataiból látjuk, hogy az utóbbi években megszűnt a magyar vidékek elhanyagolása, de a mult tévedéseinek ellensúlyozása végett szivesen látnók, ha az állam most még tulnyomóbban részesítené gondozásában a magyarságot.

A következő fejezetek a kisdedővást, az ismétlő iskolák gazdasági irányúvá fejlesztését, az ifjúsági egyesületeket tárgyalják. Ezeket kiegészíti később «Az állami népoktatás szervezete» című fejezet. Ezekben le van írva a népnevelés azon összefüggő rendszere, a melyet Wlassics miniszter az utóbbi években tervezett s a melyik nagy léptekkel halad a megvalósulás felé. Mindezeket annak idején folyóiratunk részletesen ismertette; a közvetlenül érdekelték e könyvben a legilletékesebbtől kapják összefoglaló ismertetésüket és értelmezésüket.

Legérdekesebb a könyv azon két fejezete, mely az állami népoktatás eredményeivel foglalkozik. Az egyik megyénként a tanfelügyelői jelentéseket, a másik statisztikai adatokat közöl az irni-olyasni tudás és a magyarul beszélés terjedéséről azon községekben, a hol 10 és több éve áll fenn állami iskola. A jelentések kiterjeszkednek — a kérdőpontoknak megfelelően — az állami iskoláknak a többiekhez viszonyított színvonalára, a nemzetiségi községekben a magyar beszéd terjedésére, vegyes községekben a magyar kisebbség védelmének vagy a magyar többség assimiláló hatásának sikerére, a tiszta magyar községekben az irni-olvasni tudás, az általános népművelődés, az erkölcsi állapot fejlődésére, az állami tanítók

társadalmi szerepére, stb. Folytosan lebilincselő és igen tanulságos az a mozaikkép, a mely itt megyéről-megyére menve föltárul az olvasó előtt. Többnyire vigasztaló a képek hatása, kivált a hol több tanító osztott iskolában működhetik a sikeren. Minél tovább halad az olvasó, annál inkább meggyőződik, hogy az eredmény megéri a hozott áldozatokat és indokolttá teszi az ezután meghozandókat. Sajnáljuk, hogy terünk szük volta nem engedi meg szemelvények közlését, de annak illusztrálására, hogy a tiszta magyar vidékeken is van mit tennie az állami iskolának, közöljük a Ref.-Kovács-házára vonatkozó jelentésből a következőket (117. l.). «A tanítási eredmény meglepően nagyobb mint azelőtt. Azelőtt a tankötelesek 20—25%-a iskolázatlan maradt, az igazolatlan mulasztások évenként ezreket tettek ki. Most valamennyi tanköteles beiskoláztatik, s alig akad egy-kettő, a ki irni-olvasni nem tanul meg. Igazolatlan mulasztás alig fordul elő. Az azelőtt nem is ismert női kézimunka, a kézügyességi tanítás, a kertészkedés gyakorlása a népjólétet és vagyonosodást fogja maga után vonni, ép úgy, mint az állami tanítók buzdítása és közreműködése mellett szervezett hitelszövetkezet, a kosárfonó tanfolyam, a tűzoltó-egyesület; míg az iskola- és népkönyvtár, továbbá a látogatott téli fölolvasások, iskola- és népünnepélyek rendezése a nép látóköreit bővítik, az iskola, a művelődés iránti érdeklődést fokozzák, s ez által a durva tivornyázáshoz szokott népet nemesítő szórakozásra, mulatságra szoktatják . . . A községi és társadalmi élet irányítója az igazgató-tanító. Az általa rendezett iskolai ünnepélyek, felolvasási esték iránt a nép bámulatos érdeklődést tanusít».

A következő fejezet statisztikai adatai községenként mutatják ki a magyarok, nem magyarok, magyarul tudók és irni-olvasni tudók számát 1890-ben és 1900-ban. Az irni-olvasni tudók számában jelentékeny gyarapodás látszik, a kulturális hatás tehát kétségtelen. A magyarul beszélők aránya is a legtöbb helyen igen kedvezően fejlődött, bár elég sok kivétel is van, főleg a tulnyomóan nemzetiségi községek között. Egy hiányossága marad ezen adatok tanulságainak, az, hogy nem áll rendelkezésünkre a következtetéseket biztosabbá tevő ellenpróba. Ez abban állana, ha összehasonlíthatnók az eredményt azon — különben hasonló helyzetű — községek adataival, a melyekben *nem* volt állami iskola. Mert a 10 év alatt azokban is volt kulturális haladás, s kétségkívül nemzeti javulás is. Hiszen a magyar állami élet, és a lassanként több-

ségre verődő magyar társadalom kellett, hogy általában is éreztesse a hatását. Akkor láthatnók *tisztán* az állami iskolázás hatását, ha módunkban volna az eredményből levonni azt, a mi az általános fejlődésnek esik javára.

A fejlesztés programjának van szentelve a következő fejezet. A főváros környéke, a városok általában, a magyar vidékek volnának állami iskolákkal ellátandók; továbbá azok a helyek, a hol iskola egyáltalában nincs. Ezen kifogástalan program végrehajtására szerző számítása szerint mintegy hat millió korona kellene.

A könyv II. része táblázatokból áll. Egyikben ki vannak mutatva megyénként és községenként az állami elemi népiskolák, gazdasági ismétlő iskolák, kiseddővók, az iskola elhelyezése, a községi hozzájárulások, a tanítók száma, az iskola fölállításának éve. A másikban kinevezésük sorrendjében az összes állami tanítók. Egy harmadikban a gazdasági ismétlőiskolai szaktanítók.

Az egész könyv teljes képét adja az állami népoktatásnak, szakértő és lelkes értelmezését a követendő céloknak s útmutatást a cél elérésére. Tanfelügyelők és tanítók, a kiknek vállain nyugszik közvetlenül e célok megvalósítása, kell, hogy magukba vegyék e könyv szellemét, hogy vezetőjük intenióit átértve, egyöntetűen munkálkodhassanak vele. Kulturpolitikuskaink a szerző vezetésével jutnak el annak biztos mérlegeléséhez, hogy milyen nemzeti és kulturális értékek szerezhetők és szerzendők meg az e téren hozott áldozatokkal.

Kovács János.

Dr. Pekár Károly: A philosophia története, az emberi gondolkodás története. Budapest, Athenæum. Ára füzve 6, kötve 7 korona.

Most, midőn elolvasva Pekár Károlynak eme című könyvét, annak kritikai ismertetésére vállalkozom, mindig a nagy Széchenyinek egyik mondása van eszembe, a mely szerint mi magyarok oly kevesen vagyunk, hogy nálunk az apagyilkosnak is meg kellene bocsátani. Hát mi magyar philosophusok, vagy *philosophiával foglalkozók* mily csekély számban vagyunk!! Szinte megtudnám számlálni azokat tiz ujjamon, a kik *igazi komoly törekvéssel, őnzetlen szeretettel* művelik ezt a mi viszonyaink között bizony elég háládatlan területét a szellemi foglalkozásnak. Pekár Károlynál ez a két tulajdonság semmi esetre sem tagadható meg s már eddigi munkássága alapján is elég jó neve van a tudományban. Azonban bár a mondottakból kifolyólag az egymás iránt való